

KARL POPPER

THE POVERTY OF HISTORICIZM

London, Routledge and Kegan Paul Ltd., 1957
Boston, The Beacon Press, 1957

BÍDA HISTORICISMU

Praha, Oikúmené, 1994

BÉLA EGYED 1996

①

LESLIE WILKINS 1964

②

HANS ZEISEL 1964

③

MARTIN WIGHT 1958

④

TATIANA SEDOVÁ 1996

⑤

LEON J. GOLDSTEIN 1958

⑥

PITIRIM A. SOROKIN 1958

⑦

MARTIN KANOVSKÝ 1996

⑧

NEZNÁMÝ AUTOR 1958

BÉLA EGYED

Written for K&K, 1996

Karl Popper was one of the most influential philosophers of the century. Among his vast publications, three books stand out: The Logic of Scientific Discovery, The Open Society and its Enemies, and The Poverty of Historicism. The first is a landmark in the philosophy of science. It is by far his most profound, and original, contribution to philosophy, a kind of a bridge between the positivism of the twenties, and the historical contextualism of the sixties and seventies. The second is a sweeping critique of “Platonic” totalitarianism, and “Hegelian” historical determinism. The third spells out his view, already implicit in the first two books, on the nature of the social sciences.

Those who still consider themselves Popperians do so because they see in his work a balance between the historical, and the rational, approach to questions of knowledge. His critical rationalism, revealed most clearly in his doctrine of “conjectures and refutations”, abandons all appeals to foundationalism. According to it, it is not the source, or even the “truth”, of hypotheses, but rather, their capacity for generating fertile, and testable new hypotheses that determines their worthiness.

With certain qualifications, which some of Popper’s followers are prepared to make, his philosophy of science is basically still defensible. It may be faulted for taking a too narrow, logicist, view of rationality, and, it may be reproached for underestimating some of the complexities involved in “testing”. But these weaknesses are far out weighted by the impact the project, as a whole, had on the discipline. And, these same strengths, and weaknesses are also present in Popper’s treatment of other philosophical issues. However, in order to gain an accurate assessment of his contribution to twentieth century philosophy Popper’s immense debt to Kant must be recognized.

Apart from its opposition to Kant’s doctrine of the a priori forms of understanding, Popper’s epistemology is Kantian in every way. In a manner reminiscent of Hegel, he reproaches the “Critical Philosophy” for not being critical enough. But, like Kant he has an activist conception of the understanding, and like Kant he distinguishes between the constitutive, and regulative use of ideas. For example, his very problematic thesis that, our scientific knowledge “approaches” the Truth without our ever being able to know when, or whether, it is ever attained, becomes more plausible as an injunction, a regulative ideal, for the conduct of scientific investigation.

The somewhat strident criticisms of Plato, Hegel and Marx, in The Open Society and Its Enemies, will also appear less misguided if one keeps in mind that, contrarily to the impression created by his self-assured tone, Popper is not a serious historian of ideas. He is less concerned with accurately representing the points of view he discusses than to use them as foils for articulating his own ideas, or as caricatures of positions that he wishes to discredit. For example, in Plato’s case he completely ignores the possibility that there might be elements of critical rationalism in The Republic, and instead he portrays Plato as a reactionary, desperately defending an untenable conception of government. Still, the positive message in his “Plato” critique is important: it underscores the superiority of an institutional over a subjective approach to government.

Similarly, his attacks on Hegel ignore the fact that the German philosopher was motivated largely by his attempt to overcome Kant’s dualism, formalism, and a priorism. Had he been a little more patient in his analysis of Hegel’s ideas, he might have discovered similarities with

his own view, and might even have found in Hegel a worthy opponent. Yet, again, Popper's ruthless attack on the thesis that there is reason in history would be received favourably by most philosophers today.

As a social democrat, Popper is fairly sympathetic to Marx's ideas. His main objection to it is that it is too Hegelian. Once again, long before Althusser, Popper saw through the confusion of science and ideology in Hegelian Marxism. Once again, Popper is more interested in advocating his own "piecemeal" approach to social planning than to give a faithful account of the views of his opponents.

In the end, Popper does remarkably well when judged by the standards of his own critical rationalism: he will be remembered more for the intellectual richness of the debates he provoked than for the specific positions he took in those debates.

BÉLA EGYED

Písané pre K&K, 1996

Karl Popper bol jedným z najvýznamnejších filozofov tohto storočia. Medzi obrovským počtom jeho publikácií vynikajú tri jeho knihy: The Logic of Scientific Discovery (Logika vedeckého objavu), The Open Society and Its Enemies (Otvorená spoločnosť a jej nepriatelia) a The Poverty of Historicism (Bieda historicizmu). Prvá z nich je medzníkom vo filozofii vedy. Predstavuje nepochybne najprenikavejší a najoriginálnejší príspevok do filozofie, akýsi most medzi pozitivizmom dvadsiatych rokov a historickým kontextualizmom šesťdesiatych a sedemdesiatych rokov. Druhá je nemilosrdnou kritikou "platónskeho" totalitarizmu a hegelovského historického determinizmu. V tretej rozvádza svoje názory na povahu sociálnych vied - názory implicitne obsiahnuté v prvých dvoch knihách.

Tí, čo sa ešte stále považujú za popperovcov, sa za nich považujú preto, že v tomto diele vidia istú rovnováhu medzi historickým a racionálnym prístupom k problémom poznania. Popperov kritický racionalizmus, ktorý sa najjasnejšie prejavuje v jeho téze o "domnienkach a odmietnutiach" (conjectures and refutations), sa vzdáva akýchkoľvek odvolávok na "foundationalism" (fundacionalizmus, odvolávanie sa na akýkoľvek základ, opak relativizmu). Podľa tohto racionalizmu nerozhoduje o hodnote hypotéz ich zdroj, či dokonca ich "pravdivosť", ale ich schopnosť generovať nové plodné a testovateľné hypotézy.

Pri istých spresneniach, aké sú niektorí Popperovi nasledovníci ochotní urobiť, je jeho filozofia vedy v podstate ešte stále obhájitelná. Možno ju kritizovať za to, že racionalitu chápe príliš úzko, logicisticky, a možno jej vyčítať, že nedoceňuje isté zložité momenty "testovania".

No nad týmito nedostatkami ďaleko prevažuje jej celkový dopad na danú disciplínu. A rovnaké pozitíva i negatíva sú prítomné aj v Popperovom prístupe k ďalším filozofickým problémom. Aby sme mohli správne zhodnotiť jeho vklad do filozofie dvadsiateho storočia, musíme vidieť, že Popper za veľmi veľa vďačí Kantovi.

Až na opozíciu voči Kantovmu učeniu o apriórnych formách chápania je Popperova epistemológia po každej stránke kantovská. V duchu pripomínajúcom Hegela vytyka "kritickej filozofii", že nie je dost' kritická. No rovnako ako Kantova, aj jeho koncepcia chápania je aktivistická, rovnako ako Kant rozlišuje medzi konštitutívnym a regulatívnym používaním ideí. Tak napríklad jeho veľmi problematická téza, podľa ktorej sa vedecké poznanie "približuje" k pravde, pričom nikdy nemôžeme vedieť, kedy, a či vôbec, ju niekedy dosiahneme, je skôr prijateľnejšia ako smernica, ako regulatívny ideál spôsobu vedeckého skúmania.

Trochu ostrá kritika Platóna, Hegela a Marxa v knihe Otvorená spoločnosť a jej nepriatelia sa teda nebude zdať taká pomýlená, ak budeme mať na pamäti, že napriek dojmu, aký vyvoláva jeho sebaistý tón, Popper nie je serióznym historikom ideí. Nejde mu ani tak o to, aby verne prezentoval názory, ktoré analyzuje - skôr ich používa ako pozadie pri artikulácii svojich vlastných myšlienok alebo ako karikatúry postojov, ktoré chce spochybniť. Tak napríklad u Platóna vôbec neberie do úvahy možnosť, že v Ústave by mohli byť prvky kritického racionalizmu - naopak, Platóna vykresľuje ako reakcionára zúfalo brániaceho neudržateľnú koncepciu vlády. No významná je aj pozitívna stránka jeho kritiky Platóna: zdôrazňuje prioritu inštitucionálneho prístupu k vláde pred subjektívnym.

Podobne jeho útoky voči Hegelovi neberú do úvahy fakt, že tento nemecký filozof bol motivovaný prevažne svojím úsilím prekonať Kantov dualizmus, formalizmus a apriorizmus. Keby bol pri svojej analýze Hegelových myšlienok trochu trpezlivejší, možno by bol objavil istú podobnosť so svojimi vlastnými názormi a našiel by v Hegelovi dôstojného protivníka. No na druhej strane, Popperov nemilosrdný útok proti téze, že história je rozumná, by dnes odobrila väčšina filozofov.

Popper ako sociálny demokrat otvorene sympatizuje s Marxovými myšlienkami. Najviac mu vyčíta to, že je príliš hegelovský. A tu sa opäť Popper dávno pred Althusserom nedal oklamať miešaním vedy a ideológie v hegelovskom marxizme. Aj v tomto prípade sa Popper viac venuje obhajobe svojho prístupu k sociálnemu plánovaniu, podľa ktorého treba k nemu pristupovať "od prípadu k prípadu", menej však presnému výkladu názorov svojich protivníkov.

Napokon, ak by sme Poppera posudzovali podľa kritérií jeho vlastného kritického racionalizmu, dopadol by veľmi dobre: vojde nám do pamäti skôr intelektuálnou bohatosťou diskusií, ktoré vyvolal, než konkrétnymi postojmi, aké v týchto diskusiách zaujal.

Z anglického originálu preložila Lubica Hábová.

1

LESLIE WILKINS

*British Journal of Delinquency, vol.9
1959*

Túto knihu sprevádzajú prinajmenej dve nešťastné skutočnosti - jej názov a fakt, že nebola k dispozícii skôr. Práca sa zaoberá aspektmi metodológie výskumu v sociálnych vedách, je však nepravdepodobné, že by to čitateľ vyčítal z obálky. Väčšina materiálu tejto knihy sa objavila v podobe článkov v *Economica* v rokoch 1944 a 1945 a v knižnej podobe - po taliansky roku 1954 a po francúzsky roku 1956.

Ďalší nešťastný fakt, ktorý sa týka uvedenej práce je to, že nejde o knihu, do ktorej stačí "zbežne nahliadnuť". To by zaiste nabádalo utvoriť si nesprávny názor o tom, čo autor hovorí. Argument sa odvíja takým spôsobom, že autor miestami obhajuje historicizmus výraznejšie a zreteľnejšie než samotní historici, a miestami napáda pojmy, s ktorými by sa mohol, ale nemusel stotožniť. Vyváženosť Popperovho argumentu sa tiahne celou prácou. Tvrdiť niečo také o Popperovi sa môže javiť ako nevhodné, nakoľko mnohí sociológovia ho pokladajú za hlavného nepriateľa "holizmu". Ale kritici si zvyčajne nevšímajú (alebo aspoň primerane nezohľadňujú) Popperovu definíciu "holizmu". Pojem "celkov" rozdeľuje na dve triedy: a) totalitu všetkých aspektov alebo vlastností vecí, a najmä všetkých vzájomných vzťahov medzi ich konštitujúcimi časťami; b) isté zvláštne vlastnosti alebo aspekty vecí, menovite tie, ktoré spôsobujú, že sa javí skôr organizovanou štruktúrou, než len "púhou kopou". Na s. 80 píše, "zaiste nikto nepochybuje, že 'celky' v zmysle b) možno tvarovať alebo kontrolovať či dokonca utvárať, na rozdiel od 'celkov' v zmysle a) - môžeme napríklad utvoriť melódiu".

Popper popisuje dva odlišné prístupy k metodológii v sociálnom výskume, pričom s každým z nich vo viacerých ohľadoch nesúhlasí. Nazýva ich "antinaturalistické" a "pronaturalistické" doktríny. Prvá z nich vystupuje proti uplatňovaniu metód prírodných vied v sociálnom výskume a druhá sa k nim prikláňa. Obe školy myslenia polemizujú medzi sebou, no autor pokladá väčšinu sporu založenú na nepochopení metód prírodných vied. Podľa Poppera sú metódy výskumu v zásade vo všetkých vedách rovnaké - metódy pokusu a omylu, formulácie hypotéz a ich testovania. Deštrukcia teórie sa považuje za "dobrú vec", lebo sme ňou

nadobudli poznanie. "Kriticizmus druhých potrebuje ako podstatnú súčasť metód výskumu", píše.

Školu mysliteľov založenú Aristotelom, ktorí učili, že vedecký výskum musí prenikať k podstate vecí preto, aby sa objasnili, označuje autor ako "metodologických esencionalistov". Títo ľudia sa pýtajú: „Čo je to spravodlivosť? Čo je to sila?“ Uvedenú školu dáva do protikladu k "metodologickým nominalistom", ktorí sa skôr pýtajú: „Ako sa to správa?“ Slová chápu ako užitočné nástroje opisu a odhalovanie "podstatného" významu pojmov nepokladajú za zmysluplné. Ako zdôrazňuje Popper, "metodologickí nominalisti" v prírodných vedách zvíťazili. Fyzici neskúmajú podstatu svetla!

Pre každého recenzenta je ťažké čítať takú zaujímavú knihu a nevyjadriť osobné názory. Možno by sa dalo dosiahnuť to isté oveľa rozvážnejšie, ak sa uvedie, že táto vynikajúca kniha by mohla byť ešte lepšia, ak by ju bol Popper zaktualizoval zahrnutím a prediskutovaním dôsledkov práce Hoyla v kozmológii, Walda v teórii štatistických funkcií rozhodovania, a tých, ktorí v súčasnosti rozvinuli teóriu analógových zariadení. Zostáva len dúfať, že ďalšie vydanie sa objaví čoskoro a uvedený vývoj zohľadní. Dovtedy by sa s predloženou prácou mal oboznámiť každý kto sa zaoberá sociálnymi vedami.

Z anglického originálu preložila Silvia Kocianová.

2

W. H. WALSH

*Philosophy, roč. 35, 357-358 s.
1960*

Ako hovorí profesor Popper, historicizmus je kombináciou dvoch princípov. Prvý popiera, že by sa ľudské záležitosti dali poznávať metódami prírodných vied, alebo že by podliehali vedeckým zákonom bežného typu. Neustále sa meniaci charakter ľudskej spoločnosti v celej jej zložitosti, ako aj fakt, že je prakticky nemožné s ňou experimentovať - to sú niektoré z myšlienok, ktoré ho viedli k takémuto záveru a ktoré naznačujú, že sociálne vedy potrebujú svoju vlastnú metódu, metódu vhľadu ('insight') či intuitívneho pochopenia. Po druhé, historicizmus tvrdí, že existujú zákony historického vývinu, ktoré sú neobvyčajne neúprosne a kategorické. Stúpenec historicizmu podľa Poppera súhlasí s tým, že sociológia je teoretická disciplína, čo znamená, že má vysvetľovať sociálny vývoj

a predpovedať jeho budúce smerovanie - a to je postup, ktorý sa nedá uplatniť, kým sa nám nepodarí nájsť všeobecné zákony. No pretože predtým poprel, že by existovali nejaké významné jednotné znaky, vyskytujúce sa vo všetkých obdobiach histórie ľudstva, musí sa uspokojiť s hypotézou, že existujú nejaké zákony spájajúce po sebe nasledujúce obdobia historického vývinu. Tvrdí nielen to, že takéto zákony existujú, ale aj to, že ich pôsobenie nemôže byť ovplyvnené nijakým ľudským konaním.

Ako odpoveď na prvé z týchto tvrdení Popper hlása jednotnú metódu pre sociálne i prírodné vedy. Pripúšťa, že sú medzi nimi isté rozdiely, spôsobené okrem iného tým, že ľudia "viac-menej racionálne konajú" (s. 109), ale pokladá ich za pomerne triviálne. V každom prípade "pre kauzálne vysvetlenie určitej špecifickej udalosti treba vyvodiť opis tejto udalosti z dvoch druhov premís: z nejakých univerzálnych zákonov a z nejakých jednotlivých alebo špecifických tvrdení, ktoré môžeme označiť za špecifické iníciaľne podmienky" (s. 96). Rozdiel medzi históriou a teoretickými vedami spočíva v tom, že história sa sústreďuje na jednotlivé udalosti a zákony považuje za samozrejmé, kým teoretické vedy, prírodné i sociálne, sa "zaujímajú najmä o odhalenie a overenie univerzálnych zákonov" (s. 111).

Túto Popperovu tézu v jej aplikácii na históriu ostro kritizoval Dray vo svojej najnovšej knihe o historickej explanácii. Drayova kniha vyšla príliš neskoro, aby ju Popper mohol zohľadniť, no literatúra, ktorú komentuje, vyšla dosť zavčasu, a azda je na škodu veci, že Popper nič nehovorí o zvyčajných ťažkostiach, do akých sa dostávajú napríklad Hempel s Gardinerom, keď sa pokúšajú túto teóriu detailne rozpracovať. Na škodu je aj to, že pri revidovaní svojho textu pred knižným vydaním nepovažoval za potrebné spomenúť názory Collingwooda, ktorý je, myslím, kritikom celkom iného kalibru než filozofi spomínaní na začiatku knihy. Collingwoodova téza o autonómnosti histórie je azda neudržateľná, aspoň v podobe, ako ju rozpracúva Collingwood, no problémy, na ktoré spolu s ďalšími autormi poukázal pri kritike Popperovho pohľadu, si nepochybne zasluhujú pozornosť. Najnovší Collingwoodovi kritici majú pravdu v tom, že Collingwood nikdy neveril na historický vhlad ("insight") či intuíciu (o čom ja osobne stále do istej miery pochybujem). Potom sa však potreba preskúmať Collingwoodove názory ako protikladné názorom, povedzme, Diltheyovým či Rickertovým, javí ešte naliehavejšia.

Odpoveďou na druhé tvrdenie historicizmu Popper vstupuje do diskusie o celom probléme

zákonov a trendov a ukazuje, že tam, kde máme do činenia s údajne jedinečným procesom, nemožno pochybovať, že odhalíme zákon, ktorým sa riadi jeho vývoj. Zákony a trendy sú "dve radikálne odlišné veci" (s. 91) a hoci v teórii môžeme nájsť zákon či zákony zodpovedajúce nejakému konkrétnemu trendu, každý takýto zákon musí byť overiteľný vytvorením podmienok, za ktorých neplatí. Stúpenci historicizmu majú premisu "absolútnych" trendov, ktoré sú "nevyhnutnými a všadeprítomnými sprievodnými javmi života spoločnosti a nedajú sa eliminovať nijakou možnou interferenciou so spoločenskými podmienkami" (s. 101). Táto časť Popperovej práce je stále rovnako inštruktívna a prenikavá ako v prvej verzii. Tí, čo veria v neúprosne zákony histórie, by sa z nej určite mohli poučiť.

Ja osobne nevidím nijakú logickú súvislosť medzi týmito dvoma princípmi historicizmu, ako ich opisuje Popper. Mnohí filozofi (napr. Croce, Collingwood) by akceptovali prvý princíp a odmietli by druhý. A naopak, niektorí akceptujú druhý (napr. Comte), a nechceli by mať nič spoločné s prvým. Súvislosť medzi prijatím či odmietnutím historicizmu a prijatím toho, čo Popper nazýva "utopickým" alebo "postupným" inžinierstvom, všeobjímajúcim "esencializmom" či nominalizmom, sa mi zdá rovnako hmlistá. Vzniká dojem, akoby Popper tým, že nástojí na tejto súvislosti, hádzal do jedného vreca kritikov, ktorých nespája nič iné iba to, že sa mu nepáčia.

Týmito kritickými výhradami nechcem povedať, že Bieda historicizmu nie je podnetnou knihou, ktorá sa dobre číta. Myšlienky, ktoré upúťali toľko pozornosti, by mali byť zrejme ľahko prístupné. Tieto jednotlivé myšlienky sa celkom dobre mohli objaviť v knižnej podobe dávno predtým. Škoda iba, že Popper neusporiadal svoje myšlienky nanovo, že nezohľadnil novšie práce a že nevynechal odvolávky na spory, ktoré boli nepochybne živé na seminároch profesora Hayeka koncom tridsiatych rokov, ale dnes už nie sú až také zaujímavé. Je pravda, že doplnil knihu úvodom, ktorý načrtáva logickú argumentáciu proti historicizmu, a v ktorom uzatvára, že "ani počítač, ani vedec zaoberajúci sa vedeckými prognózami nemôže na základe vedeckých metód prognózovať výsledky, ku ktorým príde". Popper dokazoval tento princíp vo svojom článku uverejnenom v roku 1950. Ako dôkaz toho, že rôzni filozofi môžu nezávisle dôjsť k rovnakým myšlienkam, by som rád poznamenal, že toto tvrdenie som prvý raz počul na prednáške profesora Ryly, s ktorou pod názvom *Nepredvídateľnosť v ľudských záležitostiach* vystúpil v Oxforde v roku 1938 alebo 1939.

Z anglického originálu preložila Ľubica Hábová.

3

MARTIN WIGHT

*International Affairs, roč.34
1958*

Kniha je preslávenou a koncíznou úvahou o metodológii sociálnych vied. Popper rázne kráča touto príručnou krajinou, rozptyľuje logické zmätky, vysvetľuje postup fyzikálnych i sociálnych vedcov, ktorí postupujú rovnako, útočí proti marxizmu, psychoanalýze, sociálnej dynamike, "sociológii poznania" a iným ilúziám.

Jeho vlastná metóda je však z metodologického hľadiska neobvyklá. Hlavným terčom je "historicismus", ktorý je podľa neho logicky skĺbenou filozofiou, formulujúcou dokonca argumenty, ktoré, pokiaľ mu je známe, nikdy nepredložili dokonca ani samotní historici (s. 14). A tak namiesto systematickej kritiky jednotlivých autorov bojuje s mnohohlavým drakom, ktorého pazúry a jednotlivé časti tela si nezávisle prepožičiava od Marxa, Milla či Mannheimu. "Historicismus" nie je nikde jasne definovaný. Znamená predovšetkým vieru v historické zákony a v možnosť historického predvídania (s. 14, 122). Znamená aj presvedčenie, že ciele ľudských aktivít závisia od historických síl (s. 39). Na inom mieste je to zasa princíp, podľa ktorého si sociálne vedy musia osvojiť historickú metódu (s. 15) a presvedčenie, že experimentálnu metódu nemožno v sociálnych vedách používať tak, ako sa používa vo vedách fyzikálnych (s. 75). Hoci sa všetky tieto presvedčenia prelínajú, ani jedno nezahŕňa nevyhnutne iné. Profesor Popper si nevšima klasický historicizmus, ktorého dejiny napísal Meinecke. Už zložitost' jeho premeny na "historicismus" si zasluhuje analýzu z historického hľadiska, ak máme oba fenomény pochopiť.

Metodologická argumentácia tu má politické súvislosti. Spadá skôr pod známy Kennanov výrok, že najväčším zákonom ľudských dejín je ich nepredvídateľnosť, než pod výrok Sira Edwarda Greya, že ak ide o veľké udalosti, viac toho nájdeme v myšliach udalostí než v myšliach ich protagonistov. Tento druhý výrok zaväŕňa historicizmom. Bieda historicizmu spočíva v biede predstavivosti, hovorí Popper (s. 101). Mohli by sme si položiť otázku, či antihistoricistova bieda nie je biedou politickej skúsenosti (či averziou voči situáčnej logike). Napriek tomu, že táto kniha nemapuje všetky problémy, je podnetná, pomáha vyjasňovať si problémy a vzbudzuje v čitateľovi pocit vďačnosti.

Z anglického originálu preložila Lubica Hábová.

4

TATIANA SEDOVÁ

ČRTA O METODOLÓGII SOCIÁLNEHO POZNANIA

*Písané pre K&K.
1996*

Popper patrí k mysliteľom, ktorí výrazne poznačili intelektuálnu atmosféru diskusií tak v odborných, ako aj v laických kruhoch. O tom, aký ambivalentný ohlas vzbudzovali jeho práce na rozhraní sociálnej a politickej filozofie, svedčí aj autorova úvodná poznámka k recenzovanej práci. Treba však poznamenať, že Popperove diela venované sociálno-politickej problematike úzko súvisia s jeho metodologickými a epistemologickými premisami týkajúcimi sa vedeckého poznania a ľudského vedenia vôbec.

Jadrom Popperových úvah v Biede historicizmu, ktorej názov je alúziou na Marxovu Biedu filozofie, kde Marx rozpítvával Proudhonovu Filozofiu biedy, je téza, že predpoklad o dejinnom procese riadenom zákonitosťami je nezodôvodnenou poverou. V pomerne útlom diele autor rozlíšil pojem historicizmu a historicizmu (s. 48) a zameral ostrie svojej analýzy na historicizmus ako prevládajúcu metodológiu v oblasti skúmania vied o spoločnosti a dejinách.

V prvých dvoch kapitolách (I. Antinaturalistické nauky historicizmu, s. 15-34; II. Pronaturalistické nauky historicizmu, s. 34 - 48) sa čitateľ zoznámí s popismi a charakteristikami rozhodujúcich tvrdení, východísk a záverov historicizmu. Popper starostlivo a podrobne rozvádza jednotlivé charakteristiky historicizmu ako metodológie, ktorá nástojí na neredukovateľnosti metód vied o spoločnosti a dejinách na metódy prírodných vied a dôvodí pritom zložitostou, komplexnosťou a novostou objektu svojho záujmu (s. 18 - 21). Odmietanie adekvátnosti kvantitatívnych metód (s. 27 - 29), prízvukovanie celostného rázu sociálnych javov, ktoré vyžadujú iný typ generalizácie ako prírodné javy ako aj iný spôsob vysvetľovania (intuitívne chápanie, s. 25-29), zvláštny charakter experimentu v sociálnych disciplínach orientovaný na politickú zmenu podmienok, otvorené preferovanie esencializmu nielen pri opise sociálno-historickej reality, ale aj pri podpore metodologických hľadísk historicizmu, že podstatu objektu možno poznať len prostredníctvom jeho vývinu. To sú hlavné príznaky antinaturalizmu historicizmu.

„Esencializmus možno vznikol preto, že nám umožňuje určiť identitu premenlivých vecí. Zároveň však poskytuje niekoľko rozhodujúcich argumentov v prospech učenia, že sociálne vedy musia prijať historickú metódu, čo je argument podporujúci historicizmus” (s. 34).

Napriek fundamentálnemu antinaturalizmu sa historicizmus, ako ukazuje Popper, vyznačuje črtou, ktorá ho spája s naturalizmom. Ide o uznanie podvojného charakteru sociológie ako empirickej a teoretickej vedy. S tým sa spája akceptovanie snahy objaviť zákony alebo trendy historického vývoja. Ak berieme do úvahy históriu ako “kroniku chronológie výskytu udalostí”, potom možno porovnať empirické východisko pozorovania v astronómii a sociológii. Analýze tejto podobnosti v duchu historicizmu je venovaná druhá časť práce. Popper naznačuje hlavnú demarkačnú čiaru, ktorá oddeľuje predvídanie v astronómii od proroctiev v sociálnom poznaní (s. 37 - 49), vymedzuje pojem tzv. sociálneho inžinierstva, predkladá charakteristiku plánovania spoločenskej zmeny a interpretácie historického vývoja v historicizme (s. 40-47). Na exemplárnom príklade kľúčových Marxových citátov (s. 47, 45) ilustruje zlučiteľnosť objektivizmu a aktivizmu v metodológii historicizmu.

Kým prvá polovica knihy je venovaná detailnej rekonštrukcii základných doktrín historicizmu, druhá časť sa s nimi kriticky vyrovnáva. Popperova kritika holizmu, utopického inžinierstva, holistickej interpretácie sociálnych experimentov, tvrdenia o časovej podmienenosti platnosti generalizácie vyrastajú z autovej metodologickej pozície, ktorú sám označuje ako “metódu postupných technológií” (s. 51). Naznačené okruhy problémov čitateľ nájde v III. kapitole s názvom “Kritika antinaturalistických nauk” (s. 49 - 83). Popper presvedčivo identifikoval Achillovu pätu historicizmu, ktorou je zásadné nepochopenie metódy vedeckého poznania, osobitne fyziky.

V IV. kapitole “Kritika pronaturalistických nauk” venuje značnú pozornosť trendom, problematike vedeckého zákona a otázke existencie zákonitosti vývoja. Popper podáva aj stručný, ale hutný historický exkurz k danej problematike s dôrazom na dielo A. Comta, J. S. Milla (s. 84-94). Vysoko oceňuje Comtovo odmietanie esencialistického výkladu kauzality a Millovu tézu o jednote vedeckej metódy, hoci zavrhuje ich “zákonny historickú postupnosť” ako zbierku nevydarených metafor. V tejto súvislosti je zaujímavé porovnať Popperove vyjadrenia k otázke hraníc medzi teóriou a metaforou v rozmanitých historicistických a evolucionistických prácach (napr. u Toynbeeho, Spenglera,

Huxleyho a i.). Záverečné pasáže štvrtej kapitoly sa zaoberajú povahou vysvetlenia, rozlíšením medzi predpovedaním a proroctvom, jednotou metódy, problematikou redukcie, uplatnením situačnej logiky v histórii, inštitucionálnou teóriou pokroku.

Hoci historicizmus sám seba vníma ako posledné slovo vedy a stretávame sa s ním v rôznych prestrojeniach, Popperovmu kritickému duchu a analytickým nástrojom neunikla jeho metodologická neproduktivnosť, vnútorná protirečivosť a, zdanlivo paradoxne pre tých, čo uviazli v jeho osídlach, spoločenský konzervativizmus jeho stúpencov a záľuba v mytologizácii sociálnych a historických procesov. Tieto “kvality” z neho však robia emocionálne veľmi príťažlivú doktrínu.

„Nemôžu to byť napokon sami stúpenci historicizmu, čo sa boja zmeny? A nie je práve tento ich strach zo zmeny, príčinou ich absolútnej neschopnosti racionálne reagovať na kritiku? A nie sú ostatní práve preto takí vnímaví k ich učeniu? Zdá sa, že stúpenci historicizmu sa pokúšajú vynahradiť si stratu nemenného sveta tým, že sa upáli k viere, podľa ktorej zmenu možno predvídať, pretože je riadená nemenným zákonom” (s. 124).

Okrem obsahu tematizovaného v štyroch kapitolách, kniha obsahuje autorskú poznámku, úvod a cený register. Napriek času, ktorý uplynul od napísania a vydania Popperovej metodologickej črty o historicizme sa zdá, že kniha nič nestratila na svojej aktuálnosti, najmä v kontexte zmien od roku 1989. Popperove prenikavé rozbor, jasný štýl výkladu, zdôvodnené predpoklady, konzistentné závery sa priamo ponúkajú, aby sme ich využili pri vysvetľovaní a objasňovaní nových teórií, ako aj nových konceptuálnych schém. Rozsahom nevelké, ale myšlienkami naplnené dielko je vítaným príspevkom k metodológii sociálneho a historického poznania bez predsudkov a slepých vier.

5

LEON J. GOLDSTEIN
UNIVERSITY OF MARYLAND, C.S.C.S.

Encounter, roč. 10, s. 296-297
1958

Popperovým cieľom je charakteristika určitého zhubného prístupu k sociálnym vedám a k dejinám, aby ukázal jeho neadekvátnosť ako metódy a jeho

implicitné nebezpečenstvo ako ideológie. Sľubuje nám, že tu sa po prvý raz stretávame so všetkými aspektmi tejto doktríny v systematickej podobe a poskytuje nám ich najrigoróznejšiu obranu - vytvorením teórie, ktorá je skutočne hodna toho, aby sa na ňu útočilo. To sa však Popperovi nepodarilo, a zdá sa, že namiesto toho, aby "historicismus" niesol označenie určitej systematicky organizovanej pozície vo filozofii dejín a v sociálnej vede, je skôr označením skupiny, ktorej členmi sú tie pojmy o dejinách a sociálnej vede, ktorým sa Popper vyhýba. Mnohé také pojmy sú kritizované, často oprávnené, ale Popper pripúšťa, že názory historicistov sa líšia nech by ich počet bol akýkoľvek. Dôslednosť nevyžaduje, aby sa ten, kto uznáva niektoré pojmy, prikláňal ku všetkým.

Nech Popper vymedzuje historicizmus akokoľvek, zvyčajne ním označuje vieru v historické zákony vývoja alebo zákony nevyhnutnej následnosti štádií. Pod "holizmom" má na mysli názor, že celé spoločnosti sú vhodným objektom vedeckého bádania a sociálneho 'inžinierstva'. Podľa Poppera sú historicisti holistami. Možno chce povedať len to, že väčšina alebo niektorí historicisti sú holisti. Pravdepodobne chce povedať, že historicisti by mali byť holistami aj za cenu, že by boli nekonzistentní - to by bola pravda, ak by sa preukázalo tvrdenie, že všetky metodologické omyly, ktorými sa zaoberá, sú systematicky poprepájané. Nie je však zjavné, či sa v podobných vzťahoch nachádzajú. Možno sa zaoberať celými spoločnosťami a neveriť v zákony následnosti, a možno veriť v uplatnenie týchto zákonov pre príslušné časti spoločnosti, bez viery v možnosť ich uplatnenia pre celok. Opäť, historicizmus vo forme, ktorú Popper nazýva antinaturalistickou, je spätý s vierou v radikálnu novosť historických emergencií. Nie je však jasné, ako možno tento názor systematicky spojiť s vierou v historickú predikciu alebo proroctvo vychádzajúcu z nevyhnutných zákonov následnosti. Napokon, čokoľvek sa povie o Popperovej kritike historicizmu, definovanom v jeho horeuvedenom užšom zmysle, nedokázal, že je súčasťou väčšej systematickej jednoty, ktorú označuje rovnakým názvom.

V nasledujúcom texte sa budem zaoberať len tromi problémami, i keď práca prezentuje i ďalšie. Prečo musí byť metóda sociálnej vedy "nulovou metódou", konštrukciou modelov vychádzajúcich z predpokladu, že agens je naprosto racionálny a má k dispozícii všetky relevantné informácie? Ako môže sociálny vedec vedieť, čo všetko predstavuje relevantnú informáciu? A čo sú podobné modely schopné povedať o inštitucionálnej zmene? Ďalej, prečo sú všetky vedecké zákony formulované negatívne ako zákony, ktoré nám hovoria, čo sa nesmie robiť? Ak nám naše zákony

môžu povedať, čo nemožno robiť, zároveň nám môžu povedať, čo robiť možno a za akých podmienok. Popper sa nijako neusiluje doložiť oprávnenosť svojho názoru, čo možno pokladať za svojvoľný spôsob ako sa vyhnúť tomu, čo sa mu nepáči.

Popper je jedným z tých metodológov sociálnej vedy, ktorí sa prikláňajú k tzv. "metodologickému individualizmu". Píše: "Väčšina objektov sociálnej vedy, ak nie všetky, sú abstraktné objekty; sú to *teoretické* konštrukcie." (s. 135, Popperova kurzíva) To znamená, že explanácie našich skúseností sa uskutočňujú uvedením teoretických modelov, a sme varovaní pred tým, čo sa javí ako bežná chyba, že sa tieto modely považujú za reálne veci. Dozvedáme sa však, že "úlohou sociálnej teórie je dôkladne konštruovať a analyzovať naše sociologické modely deskriptívnymi a nominalistickými pojmami, to znamená *pojmiami individuí*". (s. 136, Popperova kurzíva) Ak sú však naše modely teoretickými konštrukciami vypracované preto, aby sme sa zaoberali abstraktnými objektmi, ako ich možno analyzovať v pojmoch individuí? Dalo by sa povedať, že takto možno analyzovať len konkrétne sociálne skupiny. Popper chce povedať, že esencializmus, podľa ktorého spoločnostiam patrí zvláštny ontologický status realít 'sui generis', je nesprávny. Popierať uvedené ontologické tvrdenie však neznamená, že teoretické pojmy v sociálnych vedách je nutné analyzovať tak ako Popper, ktorý sa ani neusiluje ukázať, že je to možné. Analyzovať ich v pojmoch konkrétnych entít možno len vtedy, ak sú ony samotné konkrétne, čo je presne to, čo sa popiera.

Zdá sa, že Popperov postoj k sociálnej zmene je ambivalentný. Pripúšťa, že predpoveď je ideálom sociálnej vedy, no záujmu o ňu sa vytvrvale vysmieva. Je ťažké vedieť, čo majú sociálni vedci predpovedať. Píše, že niektorí z tých, ktorí sa zaoberajú sociálnou zmenou, hovoria o sociálnej dynamike odlišnej od sociálnej statiky. Poznomenáva, že istý typ systému, ktorý sociálni vedci považujú za statický, je analogický s dynamickým systémom vo fyzike. Solárny systém je typický dynamický systém, hoci "nerastie, nevyvíja sa... (a) nevykazuje nijakú štruktúrálnu zmenu", zdá sa, že je presne takým typom systému, ktorý sociológovia nazývajú statickým (s. 113). Akokoľvek vznikol a akýkoľvek je jeho konečný osud, solárny systém je s nami dlho a pravdepodobne s nami ešte nejaký čas zostane. (A iné nemenné typy dynamických fyzikálnych systémov sa budú vyskytovať znovu). Preto je dôležitejšie poznať opakujúce sa alebo periodické črty tohto "stacionárneho" systému, než špekulovať o tom, ako sa prvý raz objavil. Ale sociálne systémy, ktoré nemusia predstavovať sociálne celky, sú oveľa nestabil-

nejšie než fyzikálne systémy, a je len logické, že sa vedci zaoberajú tým, ako sa vyvíjajú a menia. Napokon sa zdá, že rozmanité chápanie "dynamiky" jednoducho odráža túto pragmatickú odlišnosť v záujme a a chýba jej význam, aký jej pripisuje Popper. Zatiaľ čo vedcov zaoberajúcich sa sociálnou dynamikou zaujíma formulovanie historicistických zákonov vývoja, sociálna zmena záujem o ne nevyžaduje.

Popper vyslovuje v knihe niekoľko ostrých myšlienok o práci Karla Mannheimu Človek a spoločnosť v dobe prestavby, a obhajuje to tým, že ju nazýva najpodrobnejším rozpracovaním historicistického programu, aký pozná (s. 67, pozn. 2). Ale ani také historicistické slová ako "štádium" a "nevyhnutne" nevyžadujú historicistickú interpretáciu na to, aby sa úplne zhodovali s Mannheimovými zámermi. Pod "štádiom" chápe Mannheim stav spoločnosti, a nepotrebuje vieru, podľa ktorej bolo každé štádium nevyhnutne zahrnuté v predošlých štádiách danej spoločnosti. A pod "nevyhnutným" nechápe historicky nevyhnutné, ale čosi ako logicky nutné. V tomto jazyku ak je niečo náhodné vzhľadom na niečo iné, to niečo iné je nevyhnutné, ak máme dospieť k tomu prvému. Ani jeden z týchto príkladov nepredpokladá nevyhnutnosť v historicistickom zmysle. Uvedené tvrdenia zaiste predpokladajú zákony, a bolo by bezpochyby užitočné, ak by sa formulovali jasne. Podľa Poppera historicisti považujú historické tendencie za nezávislé od tzv. hraničných podmienok, ale Mannheim zdôrazňuje potrebu zaoberať sa súvislosťami takýchto trendov. Dozvedáme sa, že historicizmus hľadá typické zákony každej epochy, za prípady ktorých sa považujú Mannheimove "princípiá media". Ale "princípiá media" sú také, ktoré opisujú správanie príslušnej spoločnosti bez toho, aby boli zákonmi, ktoré vyžadujú osobitnú "historickú logiku". Sú skôr závislé na všeobecnych zákonoch aplikovaných na príslušné podmienky, s ktorými sa možno budeme zaoberať (Mannheim, cit. dielo, s. 177 a nasl.). Mannheim odmieta organicizmus (tamže, s. 124) a holizmus (tamže, s. 165, pozn. 2), ktoré sú podľa Poppera takisto späté s historicizmom. Časť Mannheimovej terminológie možno odmietnuť, ale označiť túto knihu za historicistickú nie je oprávnené, a to ako sa tu s ňou zaobchádza, je reminiscenciou Popperovej karikatúry Hegla v práci Otvorená spoločnosť a jej nepriatelia.

Poznámka na záver. Mojm zámerom nie je vyjadriť názor na Popperom často opakovaný predpoklad, že je tvorcom alebo tým, kto prvý sformuloval zoširoka uznávanú teóriu vedeckej explanácie. Domnievam sa však, že podobné tvrdenia by mohli byť hodnovernejšie, keby sa niekde uviedlo, že jeho kritiku logiky

zákonov následnosti predpovedal Tegar v Teórii dejín, alebo, že takmer päťdesiat rokov pred tým, než sa Bieda historicizmu začala objavovať na stránkach *Economica*, bolo možné nájsť prehľadnú kritiku esencionalizmu v druhej kapitole toľko očierňovanej Durkheimovej práce Pravidlá sociologickej metódy.

Z anglického originálu preložila Silvia Kocianová.

6

PITIRIM A. SOROKIN
HARVARD UNIVERSITY

American sociological review, roč. 23
jún 1958

Autorova "Historická poznámka" a jeho "Úvod" prezrádzajú, že táto práca bola napísaná v rôznych obdobiach rokov 1935 - 1957 a niekoľkokrát prerábaná. To azda vysvetľuje, prečo je v knihe toľko nejasností a nedôsledností. Predovšetkým je nejasný samotný predmet knihy, "historicizmus". Na niekoľkých miestach sa zdá, že tento termín znamená zvláštny systém alebo školu či súčasné sociologické alebo sociálnovedecké myslenie. Autor však neuvádza hlavné postavy či reprezentantov takejto školy (až na pár prípadov, keď príležitostne spomína Mannheimu, Toynbeeho, Comta, Spencera a Webera), a tak jeho "historicizmus" nemožno stotožniť so žiadnou súčasnou sociologickou či sociálnou vedou. Na iných miestach opisuje autor "historicizmus" ako "prístup k sociálnym vedám, podľa ktorého je ich hlavným cieľom historická predpoveď, a tento cieľ sa dá dosiahnuť odhalením rytmov či vzorcov, zákonov či trendov, ktoré sa skrývajú v pozadí historického vývoja". V tomto význame sa historicizmus nestotožňuje s nejakým systémom sociologického či sociálnovedného myslenia, ale so všetkými teóriami historického predvídania.

V istej podobe majú prediktívne teórie dôležité miesto vo všetkých vedách: princíp entropie vo fyzike, "zákon evolúcie" v biológii, prakticky vo všetkých prúdoch sociálneho myslenia od eschatologických či apokalyptických prorockých predpovedí až po extrémistické "fyzikalistické" a "behavioristické", "kauzálne" či "pravdepodobnostné" predpovede. Tieto prediktívne teórie sú celkom odlišné a niekedy dokonca vzájomne protikladné, a tak Popperov "historicizmus" nadobúda taký encyklopedický význam, že sa stáva mimoriadne vážnym a do veľkej miery stráca zmysel.

Akiste práve táto nejasnosť Popperovho "historicismu" spôsobuje, že jeho výklad je trochu "kostrbatý". Napriek jeho tvrdeniu nie je ani jeho najnovšie, logické odmietnutie možnosti predvídania ani nové, ani nevyvrátiteľné.

Platí to najmä o Popperovej kritike prediktívnej teórie sociologickej a sociálnej vedy. V ich prípade väčšina jeho kritických šípov míňa cieľ. Hlavnou príčinou je zjavne autorova chabá znalosť sociologickej a sociálnovednej literatúry. Sám otvorene hovorí, že v roku 1935, keď písal prvý náčrt svojej práce, "nevedel o sociálnych vedách nič". To znamená, že Bieda historicizmu je nezrelým predchodcom Popperovej oveľa významnejšej práce Otvorená spoločnosť a jej nepriateľia.

Nechcem však, aby vznikol dojem, že Bieda historicizmu je slabá kniha. Napriek závažným nedostatkom obsahuje viacero významných myšlienok a jej čítanie môže byť užitočné najmä pre "prírodovedne založených sociológov", ktorí často nevidia dogmatický charakter mnohých svojich predpokladov ani pochybnú povahu mnohých svojich metód a teórií. Popperova kniha jasne vykladá takéto predpoklady, metódy a teórie a v tom je skutočnou službou sociológii a sociálnej vede všeobecne.

Z anglického originálu preložila Lubica Hábová.

MARTIN KANOVSKÝ POZNÁMKA K BIEDE HISTORICIZMU

Písané pre K&K. 1996

Netreba hovoriť o tom, kto je Karl Raimund Popper, a netreba, dúfam, široko hodnotiť jeho dielo. Každý, kto sa chce zaoberať sociálnou filozofiou, politológiou alebo metodológiou vied, sa s jeho prácami musí vyrovnáť, alebo aspoň vyrovnávať.

Zámerom tejto poznámky bude z metodologického hľadiska poukázať na malý rozpor, alebo skôr opomenutie v knihe Bieda historicizmu. Tento poukaz nič nemení na fakte, že s drvivou väčšinou názorov a analýz v tejto knihe súhlasím.

Myslím si spolu s Popperom, že "všetky teoretické... vedy používajú rovnakú metódu, nech už sú to vedy prírodné alebo sociálne" (s. 102). Takisto ako Popper "nemám v úmysle tvrdiť, že neexistujú žiadne rozdiely medzi metódami teoretických vied o prírode

a o spoločnosti" (tamže). Jednota podľa Poppera spočíva v hypoteticko-deduktívnej metóde. Isté je, že naozaj väčšina predmetov sociálnych vied je teoretickými konštrukciami (s. 106), ktoré sú "výsledkom konštrukcie určitých modelov" (tamže, Popperova kurzíva). Z toho však vôbec a priori nevyplýva, že "úlohou sociálnej teórie je konštruovať a analyzovať ... modely ... v pojmoch jednotlivcov, ich očakávaní, vzťahov" (s. 106, Popperova kurzíva). Akoby fyzik povedal, že "úlohou jadrovej fyziky je analyzovať a konštruovať modely v pojmoch jednotlivých elementárnych častíc". Iste, fyzik musí hypoteticky postulovať, že jeho model so svojimi špecifickými podmienkami platí pre každú elementárnu časticu (aby tento model bolo možné vyvrátiť, t.j. aby bol vedecký), ale v živote by ho nenapadlo konštruovať model v pojmoch jednotlivých elementárnych častíc. Každá elementárna častica je 'sensu stricto' jedinečná, čo však nebráni tomu, aby sa podriadovala (teda jej správanie) určitým (modelovým) pravidlám (zákonom), ktoré jej správanie vysvetľujú a umožnia predpovedať. Stačí si teraz nahradiť v predošlej vete slovné spojenie "elementárna častica" slovom "jednotlivec" a situácia sa hneď vyjasní.

Aj Popperov predpoklad "*prvku racionality*" (s. 109, Popperova kurzíva) t.j. presvedčenie, že ľudia konajú viacmenej racionálne (tamže), buď neprípustne zužuje predmet skúmania sociálnych vied (vylučuje skúmanie iných typov konaní), alebo, čo bude skôr bližšie pravde, postuluje nie ani tak racionalitu konania (veď to, či je konanie racionálne alebo nie, je kultúrna hodnota, historicky a lokálne podmienená), ako skôr racionalitu vysvetlenia - postulát, že konanie sa dá racionálne, t.j. objektívne vysvetliť, či ono samo je racionálne, alebo nie. (Domnievam sa však, že diferenciou racionálny/neracionálny by sme mali buď rezervovať metodologickej úrovni [racionalita ako objektivita, t.j. vyvrátiteľnosť v Popperovom zmysle], alebo skúmať, ktoré typy konaní považuje daná kultúra za racionálne a prečo). Tým, samozrejme, neznehodnocujem metódu predpokladu "úplnej racionality", ktorú spomína Popper (s. 109-110), iba ju považujem za limitný prípad širšej teórie. Ťažko si viem predstaviť objektívnu analýzu ako "metodologickým individualizmom podložené štúdie spoločenských inštitúcií" (s. 115) v zmysle "postojov a očakávaní" jednotlivcov by sa veľmi značne líšili od skutočných inštitúcií, hoci postoje a očakávania hrajú svoju úlohu pri vytváraní a fungovaní týchto inštitúcií, a možno najdôležitejšiu. Takýto postup nie je scestný, je iba metodologicky veľmi málo účinný pri analýze skutočných inštitúcií.

Všetky ostatné analýzy, ktoré Popper podáva, sú mimoriadne presné a prepracované, najmä analýzy

historicismu. Fakty minulosti sa skutočne dajú skúmať historicky (nie historicisticky), a to dvomi spôsobmi : na jednej strane popisovať fakty minulosti ako jedinečné (s. 113-114), a teda o nich rozprávať viac či menej dôkladne dokumentmi podložený príbeh (takéto chápanie histórie najprecíznejšie analyzuje a horlivo zaň ako za jediné možné Veyne, P. vo svojej knihe *Comment on écrire l'histoire*, Paríž 1971), alebo na strane druhej považovať fakty minulosti za empirický materiál, konštruovať modely, ktoré sa dajú týmto materiálom vyvrátiť a ktoré tento empirický materiál (správanie ľudí, sociálnych skupín, ich hovorenie, texty, názory, postoje, atď.) vedecky vysvetľujú na základe hypotetických pravidiel, ktorým sa podriaďujú. Jedinou disciplínou, ktorá sa o to zatiaľ pokúša, je semiotika (Umberto Eco, Jurij M. Lotman, a iní).

8

VECI PRVÉ A POSLEDNÉ

The Times Literary Supplement London
31. január 1958

Staršia generácia Američanov v Amerike a všetci neameričania očakávali, že mladí Američania si zoderú ruky a budú sa drať dopredu a nahor v materialistickom virvare súkromného podnikania. Mladšia americká generácia sa však dožaduje, aby ju z tejto hry "vynechali". Volí radšej dobré a isté zamestnanie v byrokratickom aparáte technickej éry, útulné domáce hniezdočko, milú ženušku a pomerne veľa - až prekvapujúco veľa - už nie takých milých detičiek na predmestí, ktoré sa od predmestí v Británii a na blízkom kontinente odlišuje iba svojou atraktivitou, nie však kultúrou. V Rusku sa znovu rodí zlatá mládež, kým pán Chruščov a jeho kolegovia ohýbajú chrbty pred požiadavkami strednej vrstvy technických byrokratov stredného veku a udeľujú im väčšie materiálne odmeny a nemateriálne privilégia ako plejáde maršálov ozbrojených síl s úmyslom zredukovať ich moc a bohatstvo. Mladí, takzvaní komunistickí technokrati - mladá ruská, poľská, česká atď. generácia, vycvičená všemocným, ale zďaleka nie na všetko kompetentným Štátom - si zlostne hryzú pery, zlostia sa na Komunizmus, na stranický štát, na 'elan vital' kedysi dynamickeho idealizmu a na to, že svoje Ja zasvätili cieľom prevyšujúcim toto Ja, čo je príznakom každej lásky a všetkých náboženstiev. Na tejto i na tamtej strane opony mladá generácia ako hladná ovca dvíha hlavu,

ale pokrmu sa jej nedostáva. Ako poznamenal istý nemilosrdný kritik, vyzerajú ako kŕmne ovce.

To všetko je z historického hľadiska zvláštne. Pravda, povojnová éra je pre vitalitu ľudstva nepriaznivá. Tak to bolo vždy. Človek si nevdojak spomenie na pesimizmus Irona Duka, ako ho v roku 1830 tľmočil Talleyrandovi. A predsa, na tomto beznádejnom, fatalistickom postoji všetkých generácií v rámci viac alebo menej jednotnej západnej kultúry je - aj v čase vodíkových bômb a sputnikov - čosi zvláštne. Stredná a staršia generácia bojuje v dávnominulých bitkách so svojimi dogmami a sloganmi. (pozri dnešné postavenie starých bolševikov - alebo ich zvyškov - v Rusku). Zastupiteľské zhromaždenia západných demokracií sú plné takýchto mužov a žien. No tento boj sa všeobecne nazýva tieňovým boxom, pretože ľavičari i pravičari, toryovia i socialisti, starí marxisti-leninisti-stalinisti i noví pseudokomunisti, všetci používajú zastaranú terminológiu. Všetci sa obzerajú späť a hľadajú do minulosti, ale s opovrhnutím, a do budúcnosti nehládajú vôbec. Po oboch stranách opony sa teda diskutuje o politike, filozofii, umení a o ďalších zložkách západnej kultúry, ale nie v nejakom rámci alebo so zmyslom pre kontinuitu, ale chvíľkovo, účelovo a príležitostne. „Kto vie“, pýtal sa Figaro grófa Almavivu, „či svet vydrží ešte tri mesiace?“ Naša doba nás nevedie k viere v nejakú budúcnosť. Preto nás ani nevedie k tomu, aby sme v nejakú budúcnosť dúfali, a ešte menej k tomu, aby sme nejakej dôverovali. Výsledkom je zmätok, v ktorom sa všetci zmietať po oboch stranách opony.

Je tu však ešte čosi viac než osobitosť celej tejto situácie. Je tu ešte veľa znepokojujúcich paradoxov. Nik doteraz nevysvetlil, dostatočne nepreskúmal paradoxy súčasnej západnej ani iných spoločností. Tak napríklad: či zľava, či sprava, valí sa na nás kolektivismus. A predsa najkolektivistickejšie zo všetkých spoločností, Rusko a jeho spojenci, sa stále rýchlejšie a intenzívnejšie blížia k individuálnej diferenciacii, individuálnemu odmeňovaniu a privilégiám, k triednej diskriminácii a selektivitě, aby tak odhalili a vypestovali ešte mimoriadnejších jednotlivcov. Nevyhnutne narastá napätie medzi týmito jednotlivcami, medzi 'novi homines', zoskupenými v nových privilegovaných rádoch, a staršou oligarchickou skupinou. Nedávno na to poukázal George Kennan vo svojej prvej Reithovej prednáške. V umení, fyzike, filozofii a takzvaných sociálnych vedách sa spolu s univerzálnou tendenciou ku kolektivismu, masovým kritériám a širokospektrálnym hodnotám prejavuje istý princíp neurčitosti, ktorý

sa má inak uplatňovať iba v mikrokozme individuálnych atómov.

Vidíme tento paradox v paralele medzi existencializmom, logickým pozitivizmom a lingvistikou na jednej strane a neistotou prírodovedcov a ich pokorou pred neurčitostou na mikroskopickej úrovni na strane druhej. Na jednej strane sa dozvedáme, že jednotlivec je sám v chladnom vesmíre, že je zároveň zákonom i sudcom, svedkom, zločincem i porotou, že jeho správanie je nepredvídateľné a že je jediným zdrojom hodnotových súdov. Na strane druhej a z tých istých úst - a nie sú to žiadne detské ústa - sa dozvedáme, že nič také ako právo jednotlivca neexistuje a že by nemalo existovať nič také ako diferencované odmeňovanie, moc a privilégia jednotlivcov, že kolektívita je alebo by mala byť všetkým, a že v kolektívnej vôli by sme mali nájsť svoj mier i svoju slobodu. Ak "je možné všetko" a dobro ani zlo neexistuje - a ak, tak iba vďaka myslieniu jednotlivca, a nikoho iného - ak každý atóm spoločnosti podlieha rovnakému princípu neurčitosti ako je Heisenbergov princíp neurčitosti vo fyzike, potom odkiaľ pre boha (na ktorého sme už zabudli) pochádza všetko to naše kvázináboženské uctievanie, naša apoteóza skupiny a jej bezmedznej vôle? Skutočne, odkiaľ pochádza komunistické, socialistické a - ak by sme mali hovoriť len o pomeroch v Británii - nové toryovské ospravedlňovanie zneužívania štátnej moci voči jednotlivcom? Zo všetkých paradoxov, ktorými naša doba len tak hýri, ani jeden nie je tak do očí bijúci ako ten, čo nám v oslepujúcom svetle ukazuje nominálne kolektivistický komunizmus, pôvodne zameraný na vyčlenenie jednotlivcov, a na našej strane opony nominálne individualistický štátizmus, pôvodne zameraný na priemernosť jednotlivcov v záujme dokonalejšieho kolektivismu. Vieme, čo sme zač? A vedia to o sebe Rusi alebo napokon titovci (ktorých tak obdivujú britskí a iní socialisti)? Prihliada niekto z nás na veci prvé a posledné?

Najsmutnejším paradoxom našej éry je paradox antického básnika: spomenúť si v čase biedy na šťastné časy. Ľudia stredného veku po oboch stranách opony môžu spomínať na životné istoty, na spoľahlivosť jednotlivca i spoločnosti, na revolučné ideály, na cesty a prostriedky, na ciele nášho presvedčenia a správania, na večné pravdy. My na Západe, priatelia i nepriatelia, mali sme isté hodnoty. Mali sme - ako tí správni ľudia s nádejou a vierou v náboženstvo alebo vo večné pravdy sekulárnych dogiem a ideálov (alebo v oboje zároveň) - teleológiu a eschatológiu. Z tohto hľadiska bol ševikom i "prekľatým kapitalistických

prisluhovačom" kolovalo v žilách spoločné dedičstvo západnej kultúry. Marxizmus-leninizmus a stalinizmus boli skutočne verziou západného európskeho humanizmu bez kresťanstva (hoci nielen bez neho). Komunizmus bol výplodom renesančného človeka, výplodom západnej (najmä nemeckej) filozofie dejín, až ho kozmopolitní a sociálne vykorenení ruskí Židia rozvinuli na politiku. Bola to náhoda, že sa gruzínsky seminarista vydal po stopách toho všetkého? A že posilnil aj starý ruský antisemitizmus? A že prehľbil izoláciu Ruska od Západu a jeho orientáciu na Áziu a Ďaleký východ? Nečudo, že mladí Rusi - a nielen mladí - sú rozčarovaní, cynickí a zúfalí.

No neboli to iba arciapoštoli komunizmu, čo stratili prvé rýdze bezstarostné nadšenie sebaodriekania a idealizmu. "Nie všetci, čo padli na barikádach, boli proletári." A nie všetci, ktorí sa dnes dožili hasnúcej žiary, boli komunisti. Za posledné dve-tri desaťročia vyledlo ich presvedčenie, mnohí stratili svoju vieru, dogmy a nádeje. Po oboch stranách opony dnes vládne dezilúzia. Pre vládcov i ovládaných zostalo ešte pár dogiem, v ktoré sa dá veriť a na ktorých možno zotrvať. To, aké dogmy, heslá a frázy sa ešte stále na oboch stranách servírujú, pripadá mladým (a treba povedať, že všetkým, čo majú mladého ducha) ako tieňový box: ošúchané gestá, nepresvedčivé slová bez významu, irelevantné z hľadiska každej novej budúcnosti. A nie je to, žiaľ, ani svetské náboženstvo. Je to čistý rituál. Nemá žiadny cieľ ani žiadny účel, je iba prostriedkom zachovania moci. Nečudo, že tí, čo takto "boxujú", nevzbudzujú nijakú dobrovoľnú lojalitu. Nečudo, že starší sú svojou dobou sklamaní, a mladí, ktorí nikdy nezažili luxus ilúzie, sú voči nej cynickí.

Je tu mnoho výstražných svedectiev - spomenieme iba niektoré: mladí ľudia na našich i zahraničných univerzitách strácajú záujem o politiku a veci verejné, čo kontrastuje s angažovanosťou umelcov a iných v predošlej generácii či vo vzdialenejších generáciách, odmietanie komunizmu (hoci nie vždy "totalitarnej demokracie") zo strany britských socialistov - ako napríklad v diele Boh, ktorý zlyhal, závislosť a strata osobnej iniciatívy objavujúca sa u mladých amerických zajatcov z Kórey (o ktorých priniesol *The New Yorker* 26. októbra 1957 výborný a šokujúci článok), všeobecne rozšírená túžba veriť v determinizmus dejín, podnietená Spenglerom a dr. Toynbeem.

A tu prichádza profesor Karl Popper s obnovenou verziou svojej predvojnovkej kritiky "viery v zákony histórie, zákony sociálneho rozvoja či zákony pokroku".

Z hľadiska našich súčasných problémov, "generačného boja" na celom svete a úpadku rozumu je treba poznamenať, že Popperova nová kniha, ktorá je do istej miery ďalším zväzkom autorovej práce *Otvorená spoločnosť a jej nepriatelia* (*The Open Society and Its Enemies*), začala vznikať v zime v rokoch 1919-20. Základný náčrt bol hotový v roku 1935, koncom tridsiatych rokov sa čítal na seminári prof. Hayeka na London School of Economics a v roku 1944-45 bola v skrátenej podobe vo forme článkov uverejňovaná v časopise *Economica*. Táto nová kniha má teda organický vzťah k dvom pozoruhodným zväzkom diela *Otvorená spoločnosť a jej nepriatelia*. Podtituly týchto dvoch zväzkov sú veľavravné: "Uhrnutie Platónom" a "Vlna prorociev - Hegel, Marx a čo nasledovalo".

V takzvanej politickej vede a v histórii je všeobecne známe, že všetky verzie utópie od Moora a Swifta cez Rousseaua až po moderných totalitárnych demokratov ľavice v socialistických i komunistických stranách čerpajú v konečnom dôsledku z Platóna. Ako zdôrazňuje dr. Popper, Platón sa domnieval, že nešťastie, neprispôsobenie - ako by povedal psychológ, bolo dôsledkom pôvodného kolapsu uzavretej spoločnosti. Podľa Poppera "ľudstvo je od základu choré", pretože (hoci to nehovorí) aristotelovský skúmajúci rozum v človeku praktickej inteligencie trval na tom, aby sa uzavretá spoločnosť úplne demontovala a nanovo usporiadala. Platónsky pohľad na spoločnosť a politiku bol v podstate pohľadom fundamentalistického náboženstva. Bol raz a navždy určený, nie deterministický (čo by predpokladalo rozvoj, cieľ a eschatológiu). Mal v sebe nepokryté kacírstvo Augustínovo, Gottschalkovo a Kalvínovo - predurčenosť k zatrateniu, ako aj k spaseniu. Bolo v ňom len málo priestoru na to, čo sa neskôr začalo nazývať slobodnou vôľou. Napokon, totalitárni demokrati dnes popierajú právo jednotlivého občana na akúkoľvek slobodnú vôľu. Pre nich neexistuje formatívna voľa ako taká - nijaké hardyovské "Voľa je žriedlna vedomia. Až kým všetky veci nie sú urovnané". Existuje iba všeobecná vláda, dedička rousseauovskej "všeobecnej vôle", ktorá však dnes v rukách oligarchie či diktátora, ktorý dokáže uchopiť a udržať kormidlo, ľahko zmení kurz ktorýmkoľvek smerom.

Odtiaľ teda priamy platónsky pôvod totalitárnych demokratov: ich fundamentalizmus, absolutizmus, nacionalizmus, a nie internacionalizmus (pretože ich spoločnosť musí byť uzavretá tak ako Fichteho "geschlossene Handelstaat" z roku 1801), ich chápanie opozície ako stelesnenia zla, ktoré treba nemilosrdne

vyhubiť. Dokonca aj slovník socializmu - či už v jeho komunistickom alebo inom variante - je presýtený výrazmi z kalvínskych vetiev protestantskej reformácie vo fundamentalistických sektách britskej nonkonformity. Socialisti stále majú v sebe čosi z istoty ortodoxných Židov či Plymouthských bratov. Sú "vyvoleným národom" a vedia to, a komunisti to jednoducho prezentujú ako jeho najvyššiu cnosť. A čo je zvláštne, možno preto nie sú torýovci presvedčiví, keď hovoria na socialistickú nôtu. Nemajú ani vieru, ani svoj vlastný jazyk.

Druhá, neplatónska, aristotelovská, racionálna strana - ktorá sa postavila proti Fichtemu, Hegelovi a Marxovi, proti historickým deterministom a historicistom, hoci nie celkom proti dr. Toyneemu (ktorý, ako na to poukázal profesor Trevor-Roper a ďalší, stále túži po rozume a slobodnej vôli, ktorá by urovnala všetky veci, ale nemôže v ne veriť ani v ne dúfať), bola dlho v nemilosti. Vďaka tým istým vplyvom sa rozum a "praktická inteligencia" ocitli v tomto storočí mimo pozornosti a totalitaristi sa pozdvihli k moci nielen na Západe, ale na celom svete. Ako ukázal dr. Michael Polanyi vo výbornom a aktuálnom článku v novembrovom *Encounter*, ťažko ospravedlniť hrôzy uplynulých štyridsiatich rokov v Rusku - či hrôzy, aké zažívajú nové a nezávislé národy Ázie a Afriky - odvolávaním sa na rozum, praktickú inteligenciu, benthamovský kalkul "najväčšieho šťastia pre najväčší počet ľudí" alebo na niečo, čo pripomína objektívne mernie, spravodlivé rozdeľovanie a sociálny empirizmus. No ako ľahko bolo, a ešte stále je, dovolávať sa nejakej temnej sily, nemilosrdne sa rozvíjajúcej, unášajúcej všetkých svojich synov na vlnu budúcnosti nevyhnutným smerom k nevyhnutným cieľom! Keď demokratickí totalitaristi zabili Boha, zrejme im nebolo zaťažko vytvoriť si iných bohov podľa kalvinistického vzoru. Jahveho s nevraživosťou voči vyvoleným i zatrateným, presahujúcou nevraživosť starozákonného Jahveho.

Hegel bol temný, Fichte ešte horší a Marx to všetko prezradil. Historicizmus bol prostredníctvom platónskej dialektiky a ekonomie devätnásteho storočia "naočkováný" tŕiadiadostivým reprezentantom proletariátu, ktorí, keby neboli išli príliš doľava ako v Rusku (a tu je ten háčik a ironia pomsychtivej Cli!), boli by sa stali 'fauxbourgeois' v blahobytnom štáte. V týchto usporiadaných blahobytných západných štátoch dneška sme nakoniec svedkami väčšej viery v historický determinizmus, oveľa väčších fatalistických kolektivistických nezmyslov, intelektuálnej nekompetentnosti a nepraktickej múdrosti než v súčasnom mätúcom, ale

konštruktívnom Rusku. Jedným z väčších paradoxov našej éry je to, že v degenerovaných demokraciách ešte stále existuje opozícia, no rozdiely, ktoré pripúšťa dialektika moci, nie sú veľmi významné. Na druhej strane opony zasa uctievanie Platóna a uzavretej spoločnosti nahradila poslušnosť, nie je povolená žiadna opozícia, no pretrváva tu reálna dialektika. Dialektika sa teda môže prejavovať iba na druhej strane opony, niekedy v pomerne krvavej podobe, v podobe revolúcií, úchyliet a vzbúr v ochrannej náručí "rodnej strany". Je odsúdeniahodné, že v západných spoločnostiach iba tak málo mysliteľov objasňovalo a zdôrazňovalo toto nebezpečenstvo kolektivismu, nebezpečie, ktoré socialistickí či iní kolektivistickí intelektuáli nikde dostatočne nezažehnali.

Profesor Popper je čestnou výnimkou. Konzistentnosť jeho myslenia a slova za takmer štyridsať rokov je obdivuhodná. Neslúži dobe, nie je populárnym kabaretným umelcom či angažovaným učencom. Nepredal svoju integritu učenosti žiadnej politickej strane. Je polutovaniashodné, že táto nová kniha musela najprv vyjsť v dvoch kontinentálnych jazykoch a až potom bola vydaná v angličtine. Ale už ju tu máme a musíme byť za to vďační. Kniha je stručná, výstižná, jasná. Je vyjadrením podpory trpezlivej a konštruktívnej práci niektorých mysliteľov, ako dr. Michael Polanyi a zopár ďalších, ktorí ešte stále dvíhajú slabý hlas rozumu a praktickej inteligencie proti mysticismu masových mesmeristov a mocných chlapíkov. Argumentáciu aj problém možno vyjadriť jednoducho a stručne. Problém je starý, argumentácia dr. Poppera nová.

Povaha tzv. sociálnych vied sa od povahy fyzikálnych vied odlišuje aspoň v jednej základnej veci. Sociálne vedy majú obsiahnuť ľudské poznanie a účelné konanie založené na tomto poznaní. No ľudské poznanie a v súlade s ním aj škála individuálneho a spoločenského konania sa neustále rozširuje. V rámci ľudského poznania, kvantifikovaného a kvalifikovaného v bode 1 ako *a*, sa teda nedá na základe ničoho, čo by sa blížilo zákonom či princípom fyzikálnych vied, dopredu vedieť či predpovedať, čo urobí jednotlivec či kolektivitá jednotlivcov v čase v bode 2, keď celok poznania a škála správania založená na tomto poznaní dosiahne stav *b*. Sociálny vývoj nemožno predpovedať, pretože by to znamenalo extrapolovať naň krivku vývoja fyzikálnych javov. Fyzikálne javy by mali zotrvať, a vo všeobecnosti aj zotrávajú, v rámci nemenných a limitujúcich definícií. To nikdy nemôže platiť o spoločnostiach či jednotlivcoch, okrem niekoľkých bezvýznamných výnimiek. Ľudia a spoločnosti môžu naplniť predpovede iba z donútenia a, ako dobre

vedia Rusi, donútením nie vždy dosiahneme, aby sa predpoveď naplnila.

Môžeme zmapovať (a bude to užitočné) výšku a váhu britských detí vo veku 5-15 rokov v rokoch 1928 a 1958. Z hľadiska sociálnych (a ešte viac historických) cieľov to však bude iba malá vzorka. Nemôžeme však zmapovať (aj keby sme na to mali prostriedky), ako západoeurópske spoločnosti reagovali po napoleónskych vojnách či po vynáleze parných strojov, ani pokúsiť sa extrapolovať krivky tohto vývoja na západoeurópske spoločnosti po roku 1945, keď sa začala využívať atómová energia a iné výdobytky oveľa rozsiahlejšieho ľudského poznania. Sociálne univerzum nezostáva v priebehu dejín nemenné. Príčinou je to, že poznanie (a výdobytky v umení, remeslách, v móde a iných fenoménoch ľudského správania) sa rozširuje a vyvíja, pričom mení spoločnosti i atómy, z ktorých sa skladajú. Nemôže teda existovať žiadna pevná deterministická logika historicizmu a historicizmus nemôže mať nijaký rozumný základ. Môže tu ísť iba o vieru či poveru.

A tu nás dr. Popper všetkých, čo žijeme na Západe, nás, úradníkov kolektivistických, ale aj ešte nekolektivizovaných spoločností, jasne a nekompromisne konfrontuje s našou zodpovednosťou. Správne a kongeniálne ukazuje onú potrebu, ktorú historicizmus zdanlivo uspokojuje. (Mal by radšej hovoriť o "potrebách", pretože ľudí na Západe i Východe, mladých i starých, mestských i vidieckych, industriálnych i predindustriálnych, je mnoho a sú rozliční.) „Musíme túto potrebu uspokojiť, píše, tým, že ponúkame niečo lepšie. Len potom môžeme vážne dúfať, že sa zbavíme historicizmu.“ „Na historicizme je vlastne čosi správne“. Popper správne vidí, že medzi svetmi histórie, sociológie a iných disciplín existuje vákuum. Ako exemplárne problémy uvádza analýzu problémov vznikajúcich v rámci tradície, "dôkladnejšiu analýzu logiky jednotlivých situácií". Usiluje o "históriu, ktorá nás zaujíma", čím myslí históriu, ktorá interpretuje minulosť pre nás, ktorí žijeme dnes, relevantnú z hľadiska našich problémov. A do tej miery bude taká história angažovaná. Bude do veľkej miery aj osobnou záležitosťou každého historika, nebude nevyhnutne vypovedať o tom, 'wie es eigentlich geschehen ist'.

Tu sa však vkráda malý škriatok pochybnosti. Uspokojí sociológia, filozofia a metodologická história dr. Poppera potreby miliónov tých, čo zjavne túžili a dychtili po istotách historického determinizmu, čo chceli mať Veľkého Brata ako na zemi, tak i na nebi,

čo sa chceli vyhnúť ťaživej zodpovednosti racionálnych ľudí za ich vlastný život, spoločnosť a budúcnosť, ktorí chceli iba opakovať „On vie o všetkom, on vie, on vie“? Dr. Popper venuje vo svojej najnovšej knihe rovnako málo pozornosti širokým a hlbokým iracionálnym zriedkam ľudstva, ako vo svojej Otvorenej spoločnosti. Rozum, objektívnosť, tolerancia, láska k blížnemu, rešpektovanie iného - to nie sú prirodzené ľudské sklony. Po tisícročiach ľudského súženia a trýzne sú to skôr úctyhodné jazvy, ktoré vojaci v prvých radoch utŕžili pri nočnej zrážke necivilizovaných armád. Keby sa z masových demokracií (totalitných či kolektivistických) dalo zlo a nebezpečenstvo iracionalizmu vyhnúť rozumom a logikou, dr. Popper - a mnohí ďalší racionalisti vrátane niektorých marxistov či socialistov, ako napríklad zosnulý dr. Karl Mannheim - by dnes zvíťazili.

Problém, náš široko rozšírený problém, spočíva v tom, že rozum a logika nepotešia a neutešia obrovské masy ľudí, ktorí dnes pociťujú neprekonateľnú potrebu byť potešovaní a utešovaní. Antický svet, temný stredovek a kresťanská doba to vedeli. Nadprirodzeno, transcendentno, odmena v posmrtnom živote - to všetko týmto masám ponúkali a v to všetko tieto masy kedysi verili. Ak by sme mali parafrázovať známy výrok lorda Keynesa, našim racionalistickým i materialistickým demagógom bolo pomerne ľahko zbaviť masy viery v Boha, lásky k blížnemu, rozumu, atď., teraz je im však veľmi ťažko obalamutiť ich, aby verili alebo dúfali v čokoľvek iné. Škodu utrpeli racionalisti i totalitaristi. Všetky nedostatky nášho života, všetky sklamanie i materiálne či svetské nedokonalosti sa neúprosne hromadia pri dverách rozumne uvažujúceho človeka i demagóga. Preto je naša doba dobou problémov. Ľudia začínajú pochybovať o každom a o všetkom.

Nastal čas, aby nám všetkým na Západe, po oboch stranách opony, mladým i starým, pravičiarom i ľavičiarom zopár hlasov, takých, ako hlas dr. Poppera povedalo to, čo škótska guvernanka sarkasticky hovorí svojmu malému zverencovi, ktorý sa ponosuje, že niečo „nie je fér“: „Nie je to fér. Ani život nie je fér. A už si dosť veľký, aby si to pochopil!“ Azda nastal čas, aby niekto našim rozhnevaným mladým ľuďom a našej apatickej strednej generácii povedal, že pocit, že niečo za čosi stojí a že sme niečo dosiahli, sa rodí z úsilia a boja, a ani svet, ani ich spoločnosť nie je povinná zabezpečiť im nejaký zvláštny spôsob života. Ani náboženstvo, ani história, ani Freud, ani ich rodičia, ani spoločnosť nepredurčili ich osud. Je čas, aby Západ

trochu zmužnel a prestal nariekať.

William H. Whyte nedávno vyjadril niektoré z týchto myšlienok vo svojej knihe The Organization Man:

“Skrátka, chyba nie je v organizácii, chyba je v tom, že ju tak uctieваме. Chyba je v našom márnom hľadaní utopickej rovnováhy, ktorá by bola strašná, ak by sa ju niekedy podarilo dosiahnuť. Chyba je v tom, ako slabomyselne popierame, že medzi jednotlivcom a spoločnosťou existuje konflikt. Tento konflikt tu musí byť stále - cenou za to, že som jednotlivec, je to, že sa musím s týmito konfliktmi vyrovnávať. Jednotlivec sa im nemôže vyhnúť a ak usiluje o etiku, ktorá mu dáva falošný pokoj mysle, tyranizuje sám seba”.

Žiadna sociálna etika, ktorá zbavuje jednotlivca zodpovednosti za jeho prispôbenie, úsilie a hodnotové súdy, nemôže viesť k pevnej, súdržnej a progresívnej spoločnosti. Taká spoločnosť totiž môže vzniknúť iba z pohnútok slobodných jednotlivcov, ktorí si vážia seba aj iných, a ak nie sú slobodní, aby mohli začať, ak sú spoločnosťou donucovaní, ich pohnútky i motivačné sily budú potlačené. Budú teda ‘gehemmt’, zablokovaní, a tak nedôjde k nijakej kooperácii - nevznikne reálna spoločnosť. To je náš súčasný problém po oboch stranách opony. Ale je to predovšetkým problém Západu, a pretože Západ stále vedie svet, aj kľúčový problém celého ľudstva.

Je naša doba problémov skutočne taká zlá a neznesiteľná? Úradníci v nás by pre seba i svoju spoločnosť urobili viac dobrého, keby sa zriekli trochy pohodlia plynúceho zo spoločenského uznania, keby išli s kožou na trh a konštatovali niektoré trpké pravdy. Na začiatok by to mohli byť tieto dve: že pokrok a racionalizmus - aj keď to znie neprijemne - stále kráčajú ruka v ruke, a ďalej, že život ľudí praktického rozumu je nevyhnutne osamelý, zodpovedný a o veľa ich oberá. Jednoducho, takýto život ich vysáva. Bola by to zmena, keby úradníci vebili tento vzácny tovar. Potom, ako povedal Hume, by rozum mal reálnu šancu. Prečo obviňovať masy, keď zrádzajú úradníci?

Z anglického originálu *First and Last Things* preložila Ľubica Hábová.